Koll på lagen

Metodbok om vardagsjuridik och rättigheter för unga

KOLL PÅ LAGEN

Koll på lagen

Metodbok om vardagsjuridik och rättigheter för unga

Koll på lagen är ett projekt som drivs av Byrån mot diskriminering i Östergötland (2021-2024) med finansiering av Allmänna arvsfonden.

Mer information, material och stöd finns på kollpålagen.se

Byrån mot diskriminering i Östergötland
© 2023

PROJEKTGRUPP

Ellen Söderström och Emma Nilsson

REFERENSLÄSNING OCH JURIDISK GRANSKNING

Anna Gunnarsson och Pranvera Bahtiri

GRAFISK FORMGIVNING

Hamrén

TRYCK

Yakobs Ram & Reklam

UTGIVARE

Byrån mot diskriminering i Östergötland

ISBN

978-3-16-148410-0

ONLINE MATERIAL

kollpålagen.se

MER INFORMATION OM BYRÅN

diskriminering.se

Koll på lagen

Om vardagsjuridik för unga

Att inte ha grundläggande juridisk kunskap innebär att en i praktiken inte kan ta del av samhället på lika villkor och att ens möjligheter därmed begränsas.

Lagen kan ibland kännas svartvit, men när vi tittar på riktiga fall och händelser är det inte alltid så enkelt att avgöra om något är olagligt eller bara otrevligt. Syftet med Koll på lagen är att ge unga kunskap om lagar de kan möta i sin vardag, men även att skapa diskussion och reflektion kring de rättigheter och skyldigheter som finns i ett demokratiskt samhälle.

Koll på lagen bygger på ungas egna upplevelser och erfarenheter i kontakt med samhället, skolan och arbetslivet. Det kan handla om situationer då de upplevt orättvis behandling, kränkningar eller diskriminering. Det kan också vara frågor om yttrandefrihet på nätet, förtalsbrott, kränkningar i skolan, rättigheter i köpcentrumet, när en söker jobb eller är i kontakt med polisen.

> En gammal gubbe har sagt “din jävla n-ordet, gå tillbaka till ditt land, du är svart, det är äckligt” när jag skulle hem på busshållplatsen.

Om Koll på lagens verktygslåda

Vad finns i lådan då? 10

Brädspel 10
Diskussionskort 10
Informationsmaterial 11
Filmer 11
Hemsida 12

Övning: Gruppdiskussion om ID-kontroller 13

Koppling till lagen 14

Normkritik och inkludering i verksamheten

En inkluderande fritidsverksamhet 18

Övning för personal: Inkludering & tillgänglighet 20

Fall: Skämtsam jargong 21
Fall: Tillgänglighet 22

Vardagsjuridik och rättigheter för unga!

Värderingsövningar 26
Fördomar 27
Orättvisor 28
Jargonger 29
Fall: Kränkningsbrott 30
Filmer 36
Vägen in 36
Under bron 40
sneak_peek 44
Misstanke 48
Matchdag 52

Referenser

Referenser 56

> Jag önskade att jag berättat för en vuxen, men jag vågade inte.

FRÅGA
Två ungdomar vill gå på en spelni
en restaurang. När de kommer
den ena komma in. Hen sitter
och personalen säger nej på
säkerhetsskäl.
Gör personalen något o
i så fall, enligt vilken
TA HJÄLP AV
SVAR
Ja. Det är dis
grunden funktions
DISKU
ME
VITTNE!
En av spelarna har blivit kallad att vittna i en rättegång och måste skynda sig dit.
Flytta en annan spelare vart du vill på spelplanen.

Om Koll på lagens verktygslåda

Den här boken är en guide för hur du som arbetar med unga kan lyfta frågor om vardagsjuridik och rättigheter. Boken är en del av Koll på lagens verktygslåda - som även innehåller brädspel, diskussionskort, filmer, hemsida och informationsmaterial.

Vad finns i lådan då?

Brädspel

Brädspelet låter deltagarna lösa olika fall och svara på frågorna *“Är det olagligt? I så fall, enligt vilken lag?”* När en spelare lyckats lösa ett fall från varje område vinner hen och blir spelets stjärnadvokat!

Spelet passar bäst ungdomar från 13 år uppåt och är utformat för 2-6 spelare, men det går bra att bilda team om fler vill spela samtidigt.

Instruktioner för spelet finns i spellådan (och på hemsidan som nedladdningsbart dokument).

Diskussionskort

Vilka brott tror du är vanligast bland unga? Vad skulle hända om vi inte hade lagar? Kan unga påverka de lagar vi har?

Diskussionskorten syftar till att väcka tankar och reflektion kring lagar och rättigheter. Det viktiga är inte att komma fram till ett rätt eller fel svar, utan alla som deltar har rätt att tolka frågorna på sitt eget sätt.

Korten kan användas som en egen aktivitet, eller som en introduktion till att göra några av övningarna i den här metodboken.

Informationsmaterial

Lagar på nätet, diskrimineringslagen och vardagsjuridik på lättläst svenska och vad en som ung kan göra om en blir utsatt för brott eller kränkningar. I verktygslådan ingår affischer, loppor och annat informationsmaterial som kan användas i verksamheten.

Tips! Sätt upp info på toaletten. Vissa frågor kan vara känsliga, på toaletten går det att läsa, fota av och kolla upp informationen ifred.

Filmer

Fem kortfilmer om lagar och rättigheter för unga! Tillsammans med Gryt Film har vi tagit fram fem filmer som tar upp situationer unga upplevt som orättvisa och utmanande. Filmerna baseras på samtal och workshops vi haft med unga och fritidsledare på fritidsgårdar och mötesplatser i Östergötland.

Till filmerna finns diskussionsfrågor och övningar, se sida 36.

Vad finns i lådan då?

Hemsida

På Koll på lagens hemsida - kollpålagen.se - finns övningar i form av fall, dilemman och quiz som kan användas i arbetet med barn och unga. Hemsidan innehåller även en kunskapsbank med lagar, ordbok, rapporter samt guider och tips.

Tips! Övningarna på hemsidan kan användas på olika sätt. Några exempel: ta frågorna i quizet och gör om till en tipspromenad. Eller gör quiz och dilemman i storgrupp, där ungdomarna får ta ställning till frågorna genom att ställa sig i olika hörn av rummet som får representera de olika svarsalternativen. Eller använd fallen för gruppdiskussioner...

Ungdomar som är högljudda plockas upp av polisen och körs till en skog, där de släpps och får gå hem, en hade inte ens skor.

ÖVNING

Gruppdiskussion om ID-kontroller

Den här övningen är ett exempel på hur ni kan arbeta med fallen på hemsidan i verksamheten.

FALL

ID-kontroll på tåget

1. Gå in på kollpålagen.se och hitta fallet **“ID-kontroll på tåget”** som finns under fliken “Övningar” – “Lagar och polisen”
2. **Lyssna** på eller läs upp fallet.
3. **Diskutera:** dela upp er i två grupper, grupperna ska diskutera fallet utifrån två olika perspektiv. Diskutera i smågrupper i 10 minuter och samlas sen och berätta för varandra vad grupperna diskuterat.

A. **Grupp 1:** Vad tror ni polisen tänkte i det här fallet? Varför agerar de som de gör – vad är orsaken?

B. **Grupp 2:** Hur tror ni mannen upplevde situationen? Borde han agerat annorlunda?

4. Återgå till hemsidan och **svara på frågan** “Vilket brott?” och **läs om det verkliga fallet.**

Koppling till lagen

I övningarna hänvisar vi till aktuella lagar och rättigheter. Är ni osäkra på vad lagen innebär eller vill veta mer? På hemsidan kollpålagen.se har vi på ett enkelt och tillgängligt sätt sammanfattat de lagar som nämns i materialet.

Arbetet med Koll på lagens material kan kopplas till flera lagar som är aktuella i arbetet med barn och unga.

Barnkonventionen (2018:1197)

§ **Artikel 2:** Alla barn är lika mycket värda och har samma rättigheter. Ingen får diskrimineras.

§ **Artikel 3:** Vid alla beslut som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

§ **Artikel 6:** Barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling.

§ **Artikel 12:** Barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. Hänsyn ska tas till barnets åsikter, utifrån barnets ålder och mognad.

Utöver grundprinciperna är även artikel 13 relevant för de teman som tas upp i Koll på lagen:

§ **Artikel 13:** Barn har rätt till yttrandefrihet; att tänka, tycka och uttrycka sina åsikter, med respekt för andra personers rättigheter.

Diskrimineringslagen (2008:567)

Diskrimineringslagen ska skydda oss från att bli orättvist behandlade på grund av vilka vi är, utifrån de 7 diskrimineringsgrunderna:

- Etnicitet
- Funktionsnedsättning
- Kön
- Könsidentitet och könsuttryck
- Sexuell läggning
- Religion
- Ålder

Lagen gäller i arbetslivet, i skolan, i kontakt med myndigheter, i affären, i vården etc.

Skollagen (2010:800)

Materialet kan även användas i skolan, som enligt skollagen har en skyldighet att arbeta aktivt för att ett barn eller en elev inte ska utsättas för diskriminering, mobbning och kränkningar (6 kap.)

Tips! Besök kollpålagen.se för mer information om lagar! Du kan söka efter lagen, eller kolla igenom listan där de står i bokstavsordning.

Normkritik och inkludering i verksamheten

Kan en skämtsam jargong vara olaglig? Genom att aktivt arbeta med normer och inkludering i verksamheten ökar vi tryggheten och kan dessutom förebygga diskriminering och andra brott.

En inkluderande fritidsverksamhet

Fritidsverksamheter jobbar för att alla besökare ska känna sig välkomna. Samtidigt visar undersökningar att unga möter hinder under sin fritid, t.ex. på grund av ens funktionsnedsättning, könsidentitet eller sexuella läggning (MUCF, 2019). Ibland kan hindren vara fysiska, men många gånger handlar det om attityder och rädslor för att bli dåligt bemött. Ett sätt att arbeta med inkludering är genom **medvetenhet, förhållningssätt** och **agerande.**

Medvetenhet, eller normmedvetenhet, handlar om att vara medveten om sina egna normer, om normer i verksamheten och i samhället.

Ett sätt att bli medveten om normer är genom att fråga sig: *Vilka besöker verksamheten och vilka når vi inte? Varför är det så?* I arbetet med att synliggöra normer är det också viktigt att rikta blicken inåt och fundera över normer en själv riskerar att reproducera. En kan också normkritiskt granska verksamheten: *hur ser personalgruppen ut? Finns det en bred representation av olika erfarenheter utifrån t.ex. kön, etnicitet, funktionalitet, sexualitet och ålder?*
Hur ser besöksgruppen ut?

Medvetenheten hänger ihop med **förhållningssättet.** Att ha ett normkritiskt, eller normmedvetet, förhållningssätt är en förutsättning för att skapa inkludering. När en vågar granska sig själv och verksamheten kan den också utvecklas, förbättras och bli tryggare. Exempelvis kan en fundera över sina egna föreställningar och förväntningar på omgivningen, och om det påverkar hur jag bemöter andra. *Hur formulerar jag frågor? Vilka ord och begrepp använder jag? Vem får det skämtas om, på vilket sätt? Vilkas åsikter tas på allvar?*

När vi är medvetna och har ett normkritiskt förhållningssätt kan vi också **agera.** Vi kan göra aktiva val för att främja inkludering. Tex: vad signalerar vi med den fysiska miljön på mötesplatsen? Vilka filmer väljer vi att visa på filmkvällen? Vilka högtider uppmärksammar vi? Att agera annorlunda kan kännas svårt, främmande eller konstlat och därför är det viktigt att ni som arbetsgrupp har gemensamma strategier för olika situationer.

> Det är normalt att höra ”jävla bög” i skolan. Egentligen är det ju inget skällsord.

ÖVNING FÖR PERSONAL

Inkludering och tillgänglighet

Hur kan ni skapa en inkluderande verksamhet genom ert agerande? Läs igenom fallen och diskutera frågorna i personalgruppen.

FALL

Skämtsam jargong

Ni har ett stammisgäng på fritidsgården/ mötesplatsen som tar mycket plats i verksamheten. De har ofta en skämtsam jargong sinsemellan där det skämtas om att någon är bögig. Samtidigt märker ni att det finns underrepresenterade grupper som inte kommer till verksamheten, det är t.ex. ingen eller få som är öppna HBTQIA+ personer.

- Hur agerar ni i stunden? Vad gör ni på längre sikt?
- Vad behöver ni för att kunna hantera situationen på det sätt ni vill?
- Fallet handlar om HBTQIA+ personer, vilka grupper är underrepresenterade i er verksamhet? Varför är det så tror ni?

JARGONGER OCH LAGEN

En skämtsam jargong på fritidsgården/ mötesplatsen kan leda till trakasserier som är olagligt utifrån diskrimineringslagen eftersom det kan kopplas till en diskrimineringsgrund (sexuell läggning i det här fallet). Om verksamheten har någon koppling till skolan gäller även skollagen, vilket ger ett ännu bredare skydd mot kränkningar oavsett grund. Grova kränkningar kan också handla om brott som förtal, förolämpning och ofredande.

FALL

Tillgänglighet

Ni planerar för årets talangjakt som är ett stort event och brukar locka många deltagare från hela stan. När anmälningarna börjar komma in får ni en fråga från en ungdom som vill uppträda med en egenskriven låt. Ungdomen sitter i rullstol, ni har ingen hiss upp till den stora scenen och det är trappor till husets huvudentré.

- Vad gör ni där och då? Vad gör ni på längre sikt?
- Vad behöver ni för att kunna hantera situationen på det sätt ni vill?
- Hur är tillgängligheten i er verksamhet?

TILLGÄNGLIGHET OCH LAGEN

Bristande tillgänglighet är en form av diskriminering. Enligt diskrimineringslagen innebär det att en verksamhet inte gör anpassningar för att en person med funktionsnedsättning ska kunna delta i verksamheten på lika villkor som en person utan den funktionsnedsättningen. Vilka anpassningar som krävs beror på olika faktorer, t.ex. hur ofta personen ska besöka verksamheten och vilka resurser verksamheten har.

Tips!

Att arbeta inkluderande handlar om mer än att säga att ”alla är välkomna”. Risken med den typen av tankesätt är att det innebär att alla inom normen är välkomna. Att arbeta normkritiskt handlar om att normerna på fritidsgården/mötesplatsen breddas och fler känner sig välkomna och inkluderade. Ibland kan det behövas särskilda insatser för att nå vissa målgrupper. Till exempel om fritidsgården historiskt sett dominerats av killar som besökare, har många fritidsgårdar använt sig av separatistisk verksamhet för tjejer som en metod för att öka antalet tjejer på gården. Med ett normkritiskt perspektiv kan en försöka tänka ett steg till - vilka tjejer riktar vi oss till? Bygger våra antaganden på en tvåkönsnorm? Har vi ett transperspektiv?

Undersök verksamheten tillsammans med ungdomarna! Perspektivbyrån är ett metodmaterial som tagits fram av Rättighetscentrum Västerbotten och Sensus. På deras hemsida finns flera spännande uppdrag som syftar till att undersöka tryggheten och skapa jämlika och tillgängliga verksamheter för barn och unga. Materialet är anpassat för barn 8-12 år. Se Perspektivbyrån.nu

Vill ni lära er mer om inkludering och tillgänglighet i verksamheten? Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) har stödmaterial med fokus öppna fritidsverksamheten som går att ladda ner via www.mucf.se/publikationer.

Öppna fritidsverksamheten – om HBTQ, normer och inkludering

Öppna fritidsverksamheten – om tillgänglighet och inkludering

Vardagsjuridik och rättigheter för unga!

Hur kan vi göra juridiken spännande, tillgänglig och lättsam? Övningar, filmer och diskussionsfrågor som utgår från ungas vardagsliv kan vara metoder som uppmuntrar till reflektioner och samtal om lagar och rättigheter.

Värderingsövningar

Värderingsövningar är ett bra sätt att inleda diskussioner om lagar och rättigheter. Följande påståenden kan användas på olika sätt. Vi använder metoden Heta stolen, men det går såklart att anpassa övningen. Använd de metoder som funkar i er verksamhet!

Heta stolen

Sätt er i en ring, se till att det finns en extra stol. Berätta att du kommer att läsa upp några påståenden som handlar om fördomar/orättvisor/jargonger. Håller de med om påståendet byter de plats, de som inte håller med sitter kvar. Alla har tolkningsföreträde! Det betyder att alla har rätt att tolka påståendena på sitt sätt, det finns inget rätt eller fel.

Efter ett påstående, ställ följdfrågor om hur de tänkte, varför bytte de plats eller varför satt de kvar? Ställ gärna följdfrågor: *Varför? Varför inte? Hur då? Kan du ge ett exempel? Är det alltid så?*

Fördomar

Källa: Friends (u.å)

1. Inled med en runda där alla får avsluta meningen **”Jag blir glad när...”**

2. Läs upp påståenden och låt alla få chans att ta ställning om de håller med eller inte. Efter att ni gått igenom alla påståenden, läs upp faktarutan om ”Fördomar”.

Påståenden:

- Alla i det här rummet har fördomar
- Vuxna är mer fördomsfulla än unga
- Fritidsledare behandlar ungdomar med respekt
- Fördomar handlar bara om okunskap
- Det går att bli fördomsfri
- Medier bidrar till att öka fördomar
- Det finns grupper av människor som oftare möts av fördomar
- På fritidsgården/mötesplatsen behandlas alla lika

FÖRDOMAR

Vi har alla fördomar, det är hjärnans sätt att försöka kategorisera och förstå världen utifrån det vi ser och hör. Men vad som formar oss som individer är mer än bara det som syns och hörs. Därför är det viktigt att inte agera på fördomar. När vi låter fördomar styra vårt sätt att bemöta andra finns det en risk att vi utsätter andra för diskriminering.

FÖRDOMAR OCH LAGEN?

Utöver diskriminering som är olagligt inom bland annat skola och arbetsliv, så kan fördomar vara en grund för andra brott, till exempel förolämpning, förtal och hets mot folkgrupp.

Orättvisor

1. Inled med en runda där alla får avsluta meningen **”En orättvisa jag vill ändra på är...”**

2. Läs upp påståenden och låt alla få chans att ta ställning om de håller med eller inte. Efter ni gått igenom alla påståenden, läs upp faktarutan om ”Lagar och orättvisor”.

Påståenden:

- En har själv rätt att välja vem en vill umgås med på fritiden
- Människor säger inte ifrån när någon blir orättvist behandlad eftersom de själva är rädda för att bli utsatta
- Det krävs mod att säga ifrån om en ser att någon blir utsatt för orättvisor
- Mobbning är vanligare bland barn och ungdomar än bland vuxna
- Det är lätt att veta när något är mobbning
- Det är lätt att veta när något är olagligt
- Det kan vara rätt att bryta mot lagen i vissa situationer

LAGAR OCH ORÄTTVISOR

I samhället finns många orättvisor, och vissa drabbas mer än andra. För att försöka förhindra att personer blir orättvist behandlade har vi lagar och regler. En sådan lag är diskrimineringslagen, som bland annat skyddar en från att bli sämre behandlad utifrån ens efternamn, hudfärg, funktionsvariation, sexuella läggning, könsidentitet, religion eller ålder.

Jargonger

Inspiration: Törnqvist (2008) och Lindberg (2018)

1. Inled med en runda där alla får avsluta meningen **”Det bästa med fritidsgården/mötesplatsen är...”**

2. Läs upp påståenden och låt alla få chans att ta ställning om de håller med eller inte. Efter att ni gått igenom alla påståenden, läs upp faktarutan om ”Jargonger”.

Påståenden:

- Det är viktigt att trivas på mötesplatsen/fritidsgården
- Det är lätt att vara ny på mötesplatsen/fritidsgården eftersom en blir väl omhändertagen
- En skämtsam jargong kan stärka en grupp
- Det är viktigt att känna att en tillhör gruppen
- Det är viktigt att kunna anpassa sig till gruppens normer
- Alla har lika stort ansvar för att ingen råkar illa ut i en grupp
- På mötesplatsen/fritidsgården ges alla samma möjligheter

JARGONGER

Jargonger är ett sätt att prata eller vara på i en grupp. Det kan handla om vilka skämt som är okej och vilka ord eller uttryck man använder. Jargonger kan vara härliga och roliga, men det kan också gå överstyr. Jargonger kan leda till kränkningar och trakasserier och det kan vara svårt att veta var gränserna går.

Kan jargonger vara olagliga? Om en person upplever en jargong som kränkande kan det vara diskriminering, om jargongen kan kopplas till någon av de sju diskrimineringsgrunderna. Jargonger kan också vara brottsliga om de riktar sig mot en person, med syftet att få den personen att känna sig mindre värd. Det kan då vara förolämpning. En grov jargong som anspelar på sex kan också vara sexuellt ofredande.

Fundera över hur jargongen är hos er! Kan det finnas personer som tycker den är jobbig eller exkluderande?

Fall: Kränkningsbrott

Följande berättelse handlar om Rami som reflekterar över sin tid på gymnasiet, där han upplevde kränkningar på fritidsgården, nätet och på en fest. Berättelsen är uppdelad i tre delar. Läs berättelsen enskilt eller tillsammans, och diskutera frågorna i slutet av varje del. Övningen går att göra både med personalgruppen och med ungdomar, välj de frågor som passar er grupp.

DEL 1

Rami och Adam pratar om hur det var att gå gymnasiet. De pratar om allt möjligt och Rami berättar att han brukade besöka en fritidsgård ofta. Rami minns en kille i parallellklassen, Henry, som brukade kalla honom lite olika saker. Det var allt från att han var bögig och såg bögig ut, till att Rami ”sprang som en tjej, vilket bögar ju gör”.

Så vad hände, undrar Adam?

Rami förklarar att han försökte säga ifrån några gånger, men att det liksom inte fick ett slut. Det blev värre istället, och jobbigast var det på fritidsgården. Där kände Rami att han fick ännu mer blickar och även att han blev utfryst. Andra såg och hörde vad som hände, och även om andra inte hängde på direkt så var det inte någon som sa ifrån.

Det var uppenbart att han pratade med andra om mig.

Rami förklarar att han till slut kände sig väldigt utsatt och pratade med en av fritidsledarna om det hela. Fritidsledaren lovade att hjälpa Rami, men detta var i samband med sommarlovet, och sedan slutade den fritidsledaren och ingenting hände...

Diskutera/reflektera i personalgruppen

- Känner du igen situationen? Har du erfarenhet av något liknande?
- Hur borde händelserna hanterats?
- Vilken lag kan det röra sig om? Vad är det som gör att ni kopplar fallet till den lagen?

Diskutera tillsammans med ungdomar

- Har ni hört om någon liknande situation? Vad hände då?
- Varför beter sig Henry som han gör?
- Vad kan en göra om en känner sig trakasserad och utsatt?
- Har ni någon vuxen ni litar på och kan prata med?
- Kan situationen i berättelsen vara olaglig?

I det här fallet kan **diskrimineringslagen** vara aktuell utifrån diskrimineringsgrunden sexuell läggning, i form av trakasserier. Det spelar ingen roll om Rami själv identifierar sig som homosexuell, det blir ändå diskriminering eftersom Henry kränker Rami utifrån den sexuella läggning han tror Rami har. Både skolan och fritidsgården har ett ansvar, men i fallet framgår att Rami berättat för en fritidsledare, vilket innebär att han har uppfyllt sin upplysningsskyldighet. Rami känner sig kränkt och utsatt och enligt diskrimineringslagen är det personen som är utsatt som har tolkningsföreträde.

DEL 2

Rami fortsätter:

Det jobbiga var att under sommaren så bara fortsatte det. Jag fick höra att Henry hade börjat sprida rykten om mig. En kompis skickade en screenshot som visade att han bland annat publicerat ett inlägg på Snapchat och skrivit något om att jag spred klamydia och att man inte skulle ligga med mig. Henry hade många vänner på sitt konto så jag fattade ju direkt att många hade sett det.

Jag visste ju att det inte stämde, men jag skämdes så mycket. Jag ringde Henry som svarade att han inte förstod vad jag pratade om. Efter att jag skickade en screenshot på händelsen från hans Snapchat så svarade han att det måste varit någon kompis som tagit hans telefon.

Diskutera/reflektera i personalgruppen

- Är det brottsligt att utsätta någon annan för ryktesspridning?
- Är det skillnad på att sprida rykten om någon i den fysiska världen eller att göra det på nätet?
- Vilket brott kan det röra sig om? Vad är det som gör att ni kopplar fallet till det brottet?

Diskutera tillsammans med ungdomar

- Är det vanligt med den här typen av ryktesspridning? Har ni exempel?
- Är det skillnad på att sprida rykten om någon i den fysiska världen eller att göra det på nätet?
- Kan det vara olagligt att sprida rykten?
- Vad kan en göra om någon sprider rykten om en?

Det kan vara brottsligt att sprida rykten, oavsett om de är sanna eller falska. I den här situationen är brottet **förtal** och det går att polisanmäla. Inlägget på Snapchat handlar om att peka ut Rami som en dålig person, för att andra ska tycka sämre om Rami.

Enligt lagen är det ingen skillnad på om brottet sker på nätet eller i den fysiska världen, men spridningen kan bli större online och bevisningen kan vara svårare om rykten spridits muntligt.

Fallet bygger på en verklig händelse från 2020 där en 16-årig pojke dömdes för förtal och fick betala 5 000 kr i skadestånd

Källa: Dagens juridik (2021)

DEL 3

Ramis berättelse fortsätter.

En sommarkväll så träffade jag Henry på en fest hos en gemensam vän. Jag stod och pratade med min kompis Elias när jag hörde Henry säga något i stil med att *”syns långa vägar att han inte är frisk, undrar om det fortfarande kliar i byxorna för ligga har han nog inte fått göra i sommar”*, samtidigt som han hånskrattade.

Jag orkade verkligen inte lyssna på honom, så jag frågade honom om han ville säga något till mig istället och att jag var trött på hans lögner om mig.

Han svarade att jag inte behöver bli sur om det inte stämmer. Han frågade även om jag hade testat mig. Sen sa han att han faktiskt får säga vad han vill:

”Vi bor väl i ett fritt land eller, din jävla bögjävel?!”

Diskutera/reflektera i personalgruppen

- Får en säga vad en vill till någon?
- Vad innebär yttrandefriheten?
- Vilket brott kan det röra sig om i det här fallet?

Diskutera tillsammans med ungdomar

- Får en säga vad en vill till någon?
- Vad betyder yttrandefrihet?
- Kan det vara svårt att veta vad som är okej att säga till någon?
- Vad kan en göra om en hör någon säga kränkande saker till någon annan?

En får säga vad en vill så länge det som sägs inte kränker en person utifrån andra lagar. Det betyder att en får uttrycka sig, säga vad en tycker och tänker, men inte på bekostnad av någon annans rätt att inte bli kränkt. Exempel på yttrandefrihetsbrott är hets mot folkgrupp, förtal och förolämpning. I det här fallet kan brottet **förolämpning** vara aktuellt.

Det Henry säger kan uppfattas som nedsättande och var menat att kränka Ramis självkänsla. Henry kan givetvis påstå att det han säger inte är nedsättande, eller helt förneka att han sagt det. Om Henry förnekar vad han sagt kan det bli svårt att bevisa brottet i en domstol, eftersom det är ord mot ord. Om fler personer hört vad som sagts finns det vittnen vilket kan vara en viktig del av bevisningen.

Filmer

I Koll på lagens verktygslåda ingår fem filmer som tar upp frågor om lagar och rättigheter i samhället. Filmerna bygger på ungdomars egna erfarenheter och utmaningar, samt exempel från verkliga fall och domar. Genom filmerna får unga diskutera frågor om till exempel belastningsregister, näthat, medhjälp till brott, polisen och rasism. Filmerna kan väcka mycket känslor – ta hjälp av diskussionsfrågorna och faktarutorna för att prata om tankar som kommer upp. Till några av filmerna finns också triggervarningar.

Alla filmer går att se på hemsidan kollpålagen.se

Vägen in

Att ta sig in på arbetsmarknaden kan vara ett stort steg, för vissa är vägen in mer utmanande än för andra. I filmen får ni följa Adam som söker jobb och ställs inför ett dilemma när arbetsgivaren frågar om belastningsregister.

Syftet med filmen är att diskutera belastningsregister, lagar på jobbet och vägar in i arbetslivet.

Introövning

Inled med en runda där alla får avsluta meningen **”Mitt drömyrke är...”**

Visa filmen

Vägen in

8 MIN.

Diskutera frågorna

- Vad tänker ni när ni ser den här filmen? Tror ni Adam får jobbet?
- I filmen uppstår en diskussion om Adams belastningsregister. Tycker ni arbetsgivaren har rätt att be om belastningsregister? Varför, varför inte?
- Kunde Adam gjort något annat för att öka sina chanser att få jobbet?
- Vad hade du gjort under intervjun om du var i Adams situation?
- Tror du att Adam hade fått frågan om belastningsregistret om han inte hade utomeuropeiskt ursprung?

VAD ÄR BELASTNINGSREGISTER?

I belastningsregistret står det om du har blivit dömd för något brott eller strafföreläggande. Strafföreläggande är när du inte går till domstol och du har erkänt brottet direkt, t.ex. vid brott som snatteri (ringa stöld) eller fortkörning. I belastningsregistret står det inte om du varit misstänkt för ett brott, utan bara om du blivit dömd.

HUR LÄNGE FINNS UPPGIFTERNA KVAR?

För personer under 18 år tas uppgifterna bort efter 5 år, det gäller även personer över 18 som dömts till böter för mindre allvarliga brott. Om personen döms till fängelse tas uppgifterna bort 10 år efter att personen kommit ut ur fängelset.

VAD FÅR ARBETSGIVARE KRÄVA?

Om du ska jobba med vård av barn och unga, psykiatrisk vård, eller installera larm så kan arbetsgivaren själva begära ut ditt belastningsregister från polisen.

Söker du jobb inom skola eller annan verksamhet för barn kan arbetsgivaren kräva att du visar ett belastningsregister. I andra fall har arbetsgivaren inte rätt att kräva det, men de kan be att du ”frivilligt” visar upp det – som i fallet med Adam. Du har rätt att säga nej, men då finns också en risk att du inte går vidare i processen.

DISKRIMINERING?

Att behandla en person annorlunda utifrån ens ursprung, efternamn eller hudfärg kan vara diskriminering på grund av etnisk tillhörighet. Det spelar ingen roll om det sker medvetet eller omedvetet. Att arbetsgivare har som policy att fråga alla om belastningsregister är dock inte diskriminering.

Avslutande diskussion:

Vilket tips skulle du ge till en kompis för att den ska kunna få sitt drömjobb?

Fortsätt öva!

Vill ni göra fler övningar om lagar på jobbet?
På kollpålagen.se finns flera fall och quiz där ni kan lära er mer om bland annat diskriminering i arbetslivet, provanställning och uppsägning.

Under bron

En klump i magen. Vi har nog alla känt den någon gång. Plötsligt befinner vi oss i en situation som inte känns helt ok, du får en klump i magen. En kväll när Jonas hänger med sina kompisar ställs han inför ett svårt val. Kompisarna vill ”låna” en bil, Jonas är inte lika peppad på tanken.

Syftet med filmen är att diskutera frågor om vänskap, grupptryck, medhjälp och stöld.

Introövning

1. Inled med en runda där alla får avsluta meningen **”Grupptryck är ...”**

2. Påståenden om grupptryck - håller du med eller inte?
   - Grupptryck är bara negativt.
   - Grupptryck är vanligare bland barn än vuxna.
   - Det är svårt att stå emot grupptryck.

GRUPPTRYCK

Vi människor behöver andra människor för att må bra. Att tillhöra en grupp kan vara viktigt för att känna tillhörighet och trygghet. Eftersom gruppen ofta är så viktig för oss, kan det kännas extra svårt att våga stå upp för vad en själv tycker och tänker. Grupptryck kan handla om att det finns förväntningar på vad en ska göra, se ut eller vad en ska ha för åsikter. Det är naturligt att vilja passa in och att vara rädd för att bli utanför eller behandlad annorlunda om en inte håller med gruppen. Därför är det inte konstigt att vi hamnar i grupptryck då och då.

Källa: BRIS (u.å)

7 MIN.

Visa filmen

Under bron

Diskutera frågorna

- Om du var i Jonas situation, hur hade du agerat?
- Vilka konsekvenser kan Jonas få av att berätta eller inte berätta för polisen om David?
- David säger att de inte ska sno bilen, utan bara låna den, är det ändå olagligt?
- Kan Jonas och Lovis bli dömda, även om det inte var de som tjuvkopplade bilen?

LAGAR I FILMEN “UNDER BRON”

I filmen är det flera lagar som blir aktuella.
Om personerna hade kört bilen hade de gjort sig skyldiga till **olovlig körning.**

Att ta en annans egendom räknas som brottet stöld. Men även om du lånar något som du inte tänkt behålla, t.ex. lånat någons cykel utan lov, så har du hindrat personen att kunna använda sin cykel. Det brottet kallas **egenmäktigt förfarande.** När det gäller att “låna” bilar, motorcyklar och mopeder är brottet istället **tillgrepp av fortskaffningsmedel.** Det liknar egenmäktigt förfarande men med skillnaden att värdet på en bil är högre än på en cykel. Det är olagligt att försöka “låna” bilen, även om man inte lyckas.

Att bilen är olåst spelar ingen roll för brottet, det är fortfarande olagligt. Men med en olåst bil kan ägaren riskera att få en lägre ersättning från försäkringsbolag om den blir stulen.

I filmen blir frågan om **medhjälp** också aktuell. Medhjälp i lagens mening betyder att genom “råd eller dåd” underlätta för en person så att den kan begå ett brott. Det kan vara att hålla vakt när någon annan gör något brottsligt. Det räcker inte att bara titta på, så i Jonas fall kan det vara att han slipper straff, medan Lovis hjälpte till genom att visa videon.

Avslutande diskussion

Hur kan en göra för att våga stå emot grupptryck?

Fortsätt öva!

Vill ni göra fler övningar om vardagsjuridik för unga?
På kollpålagen.se finns flera fall och quiz där ni kan lära er mer om bland annat att lagar i centrum och på fritiden.

VÅGA SÄGA IFRÅN

Det kan krävas mod för att våga säga ifrån och stå upp för sina åsikter. Men det är också viktigt att lyssna på magkänslan. Vill du säga ifrån, försök få någon med dig. Det kan vara lättare att säga till en person vad du tänker och tycker, i stället för att säga det inför en hel grupp.

Källa: BRIS (u.å)

sneak_peek

De flesta av oss har någon gång upplevt kränkningar på nätet, antingen som vittnen, utsatta eller genom att utsätta andra. De flesta vet att näthat inte är okej, men när är det brottsligt? I filmen får vi följa Nadia som inleder en relation med användaren xVINCENTx, som till en början är snäll och flirtig. Situationen blir lite mer komplicerad när xVINCENTx ber Nadia skicka en nakenbild.

Syftet med filmen är att diskutera rykten och kränkningar på nätet, när de kan vara olagliga och hur en kan agera om en blir utsatt.

Introövning

Associationsövning: Vad tänker du på när du tänker på **”Kränkningar på nätet”**?

Låt ungdomarna tänka enskilt och skriva ner sina svar på PostIt-lappar som ni sen går igenom i helgrupp.

Behöver de stöd kan ni fråga:

- Vilka typer av kränkningar är vanliga?
- Var sker kränkningar?
- Varför utsätter personer andra?
- Är det vanligare på nätet eller i den fysiska världen?

Visa filmen

sneak_peek

14 MIN.

TRIGGERVARNING

! NÄTHAT, SEXISM, MOBBNING

Diskutera frågorna

- Känner ni igen situationen?
- Expose-konton, är de olagliga? Vilket brott? Vems ansvar? (den som lägger upp, plattformen, alla användare som tittar?).
- Gör Nadia något olagligt genom att använda någon annans bild?
- Gör de som delar vidare bilden något olagligt?
- Bilderna sprids bland elever på en skola. Har skolan något ansvar att göra något, även om bilderna spridits på sociala medier utanför skoltid?

LAGAR PÅ NÄTET OCH SKOLANS ANSVAR

Att sprida rykten om en person kan vara brottet **förtal**, och kan ske både digitalt och fysiskt. Förtal handlar om att sprida nedvärderande uppgifter som får andra att tycka sämre om personen. Även att dela vidare ett inlägg eller bild som någon annan postat kan vara förtal. Det spelar ingen roll om det som sprids är sant eller inte. Om kränkningarna istället riktas direkt till en person kan det istället vara brottet **förolämpning**.

Vems ansvar? I första hand är den som skrivit/spridit inlägget ansvarig, men även den digitala plattformen (t.ex. Snapchat, Instagram etc.) har ett ansvar att ta bort material som bryter mot andra lagar, t.ex. olaga hot, olaga integritetsintrång, hets mot folkgrupp.

Om personen som skrivit/spridit inlägget är under 18 år kan även vårdnadshavare bli skyldiga att betala böter om personen blir dömd.

Skolan har också ett ansvar att motverka kränkningar, även om det sker digitalt. Skolan är ansvarig om händelserna kan kopplas till skolans verksamhet, t.ex. kränkningar mellan elever som går på samma skola.

Andra brott som blir aktuella i filmen är **olaga integritetsintrång** = att sprida känsliga bilder eller uppgifter om någon annan. **Olovlig identitetsanvändning** = att utge sig för att vara någon annan, t.ex. genom att använda någon annans bild som profilbild på sociala medier.

Avslutande diskussion

Om din kompis blivit utsatt för det som Nadia utsätts för, hur hade du agerat? Hur kan du stötta kompisen?

Fortsätt öva!

Vill ni göra fler övningar om lagar på nätet?
På kollpålagen.se finns flera fall och quiz där ni kan lära er mer om bland annat rykten, hot och hat på sociala medier.

Det var en tjej som går här, det var en grabb som skrev till henne, såhär...

Om du inte skickar bild på dig kommer jag ta en bild från google och skriva att det är du, lägga ut det på stories och grejer.

Så hon blev rädd, hon skickade bilder direkt.

Misstanke

Polisen har rätt att göra vissa saker som andra inte får göra, men polisen måste också följa lagen! När får polisen visitera eller be om ID? Vad kan du göra om du upplever dig orättvist behandlad av polisen? Omar är på väg till pizzerian för att se en fotbollsmatch med sina vänner. Plötsligt kommer polisen in och ber Omar följa med dom ut. Omar förstår inte varför, han har ju inte gjort något fel.

Syftet med den här filmen är att diskutera polisens uppdrag och ansvar, men även dina rättigheter och skyldigheter i kontakt med polisen.

Introövning

Inled med en runda där alla får avsluta meningen
”Polisens uppgift i samhället är...”

> Om dom misstänker en person går de in med all kraft, när det sen visar sig att de tagit fel person gör de inget – de bara lämnar utan någon förklaring eller ursäkt.

Visa filmen

Misstanke

7 MIN.

TRIGGERVARNING
! RASISM, VÅLD

Diskutera frågorna

- Vilka känslor väcker filmen hos dig?
- Känner du igen det som händer, har du hört om något liknande?

Gruppdiskussion

Dela upp er i två grupper, ena gruppen ska diskutera filmen utifrån polisens perspektiv och andra utifrån Omars perspektiv. Efter diskussionen kan grupperna återberätta vad de diskuterat för de andra.

A. Polisen: Hade de kunnat göra något annorlunda?
B. Omar: Hur tror ni Omar upplevde situationen? Hade han kunnat göra något annorlunda?

Diskutera sen i helgrupp:

- Måste du alltid visa ID för polisen?
- På pizzerian börjar Omars vänner filma det som händer. Polisen säger åt dem att lägga ner telefonerna. Får du filma polisen?
- Polisen säger att de tror att Omar har något olagligt på sig och ber därför om ID och att få ställa frågor. Omar tror att han blir kollad p.g.a. hur han ser ut. Vad tänker du om det?
- Hur tror du barnen och de andra som bor i området påverkas av situationen?

VAD FÅR POLISEN GÖRA?

Polisen har makt och befogenheter som krävs för att kunna förebygga och förhindra brott. Men, allt som polisen gör måste också ha stöd i lagen, där **polislagen** är den lag som främst är aktuell. Det betyder att polisen bara får använda sin makt om det står i lagen att de har rätt att göra så. Om en polis gör ett ingripande utan att ha en laglig grund för det, kan den anmälas för brottet **tjänstefel**.

Enligt polislagen (PL 14) har polisen rätt att be om ID om de har ”anledning att anta” att personen är efterlyst eller efterspanad. Det måste finnas grund till varför de tror en person är efterlyst.

När får du filma polisen? Det finns ingen lag som förbjuder dig att filma polisen, så länge du inte stör deras arbete. Det kan finnas tillfällen när polisen har rätt att be dig sluta filma, bland annat av säkerhetsskäl. Till exempel får polisen be dig att backa. Polisen får inte radera filmen, då kan det handla om **tjänstefel.** Om du filmar en person som inte gett sitt samtycke till att filmen sprids skulle du kunna göra dig skyldig till **olaga integritetsintrång.** Om du skulle trycka upp kameran i ansiktet på polisen kan du också göra dig skyldig till **ofredande.**

Avslutande diskussion

Vad tycker du behövs för att vara en bra polis?

Vad behöver samhället för att se till att alla människor behandlas lika inför lagen?

Fortsätt öva!

Vill ni göra fler övningar om lagar och polisen?
På kollpålagen.se finns flera fall och quiz där ni kan lära er mer om bland annat att filma polisen, ID-kontroller, att bli ivägkörd av polisen och att trotsa lagen.

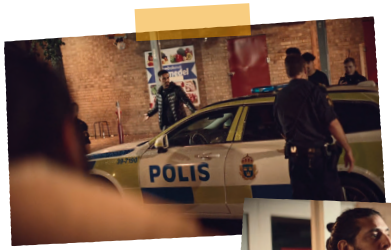

Matchdag

Idrotten ska vara till för alla, samtidigt möter många motstånd och orättvisor som gör det svårt att delta på lika villkor. Aisha och hennes fotbollslag ska spela bortamatch. Redan innan matchen hinner dra igång möts hon av blickar och skämtsamma kommentarer om hennes utseende. Aisha försöker fokusera på matchen, men bemötandet från motståndare och domare gör det svårt.

Syftet med filmen är att lyfta frågor om kränkningar, fördomar och olika former av hatbrott som kan hända inom idrotten, och vad en kan göra för att motverka rasism i samhället.

Introövning

Inled med en runda där alla får avsluta meningen **”Rasism är...”**

RASISM

Det finns många sätt att beskriva rasism på. Rasism innebär förenklat att människor rangordnas och behandlas sämre utifrån föreställningar om att ens hudfärg, etniska, kulturella och/ eller religiösa tillhörighet, är olika mycket värda. En vanlig föreställning är att rasism bara handlar om idéer och värderingar, men rasism är också något både människor och samhället gör. Det kan ske både medvetet och omedvetet.

Källa: Barnombudsmannen (2021)

Visa filmen

Matchdag

6 MIN.

TRIGGERVARNING
! RASISM, VÅLD

Diskutera frågorna

- Vilka tankar väcker filmen? Känner ni igen det som händer?
- Vilka exempel på rasism kan ni se i filmen?
- I filmen möter Aisha motstånd från flera håll. Är det skillnad om en motspelare, en tränare eller en domare bemöter en på ett orättvist sätt?
- Hur tror du Aisha mår i den här situationen?
- Varför gör Jenny som hon gör innan och under matchen?
- Hur tycker ni domaren bemöter spelarna från de olika lagen och deras tränare?
- Är rasism olagligt?

LAGAR OCH RASISM

Det finns flera lagar som kan vara aktuella när vi pratar om rasism inom idrotten.

Förolämpning är ett brott när någon säger eller gör något nedvärderande till någon annan. Det kan handla om kränkningar kopplat till en persons sexualitet, utseende osv. Ett exempel från filmen är Jennys kommentar *”Är det din pappa som säger åt dig att du ska ha på dig den där jävla äckliga grejen på huvudet, eller?”* till Aisha. Ett annat brott är **hets mot folkgrupp**, t.ex. om en åskådare säger eller gör något kränkande mot en folkgrupp, t.ex. gör en nazihälsning.

Även om all rasism är negativ för både individen och samhället, så är det inte alltid det är olagligt.
Ett exempel är **vardagsrasism** som kan vara rasistiska kommentarer, skämt eller upprepade frågor om ens ursprung. Även om det inte alltid är olagligt, kan vardagsrasismen få konsekvenser för den drabbade. Att leva med risken för att bli utsatt för rasism kan t.ex. leda till minoritetsstress, som är en stress eller oro för att behöva möta negativa fördomar utifrån den sociala grupp du tillhör. Stressen kan vara påfrestande, både mentalt och fysiskt.

Avslutande diskussion

Hur kan en hjälpa till att motverka rasism i samhället? Vad behöver förändras för att personer inte ska behöva utsättas för rasism?

Fortsätt öva!

Vill ni göra fler övningar? På kollpålagen.se finns flera övningar och quiz om lagar på fritiden. Där hittar ni även rapporten ”Rasism i fotbollen” som lyfter upplevelser av rasism i de lägre divisionerna.

> Orättvisa kan vara att ha en son som inte får starta och ta plats i laget. Eller man har kämpat sig upp till en plats, så kommer en annan person som inte har kämpat lika mycket och tar den platsen. Och rasism kan vara allt från att tränare inte gillar bakgrunden på spelaren, kanske bänkar spelaren, inte låter den startar fast den har en startplats. Jag känner många skickliga spelare som inte får starta. Det är inte rättvist.

Referenser

I detta avsnitt har vi samlat alla källor som är med i materialet och som kan vara nyttig läsning för dig som vill fördjupa dina kunskaper. Glöm inte bort att du också kan besöka kollpålagen.se för att upptäcka vår kunskapsbank: där hittar du en ordbok, lättlästa förklaringar av lagar, och länkar till organisationer som kan ge stöd inom olika områden.

Barnombudsmannen (2021). *Om barns och ungas utsatthet för rasism.*
barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/om-barns-och-ungas-utsatthet-for-rasism_2021.pdf

BRIS (u.å). *Livechatt om grupptryck.*
bris.se/for-barn-och-unga/livechatt/arkiverade-livechattar/livechatt/ec85d97f-b031-4aa3-927c-e1c047a17566

Dagens juridik (2021). *Tonåring spred klamydiarykten på Snapchat – döms för förtal.*
dagensjuridik.se/nyheter/tonaring-spred-klamydiarykten-pa-snapchat-doms-for-fortal

Friends (u.å). *Heta linjen om fördomar.*
friends.se/kunskap-och-stod/skola/ovningar

Lindberg, M. (2018). *Dålig stämning - samtalshandledning.* Dalateatern.
dalateatern.se/wp-content/uploads/2018/02/Handledning-Dålig-stämning-2018-DT.pdf

MUCF (2019). *Öppna fritidsverksamheten - om hbtq, normer och inkludering.*
mucf.se/publikationer/oppna-fritidsverksamheten-hbtq-normer-inkludering

MUCF (2021). *Öppna fritidsverksamheten - om tillgänglighet och inkludering.*
mucf.se/publikationer/oppna-fritidsverksamheten-tillganglighet-inkludering

Törnqvist, C. (red) (2008). *O/lika: ett metodmaterial mot fördomar och diskriminering.* Alla lika alla olika.
enhemlighet.se/wp-content/uploads/2012/09/allaolikaallalikas_olika_lattlast_version.pdf

Jag vet inte varför man inte pratar om dom här frågorna, om man inte vågar eller inte orkar...

Tack!

Vi vill tacka ungdomar och personal på Norrköpings fritidsgårdar (Borgsmo, Frinavet, Hageby hus, Mångfaldshuset och Stage Skandia), KFUM Bollihop och UngPuls i Linköping! Era röster, erfarenheter och idéer har varit grunden i projektet och bidragit till att fler unga kan lära sig om sina rättigheter.

Vi vill också tacka Arvsfonden som finansierat projektet, Gryt Film som producerat filmerna, och Hamrén som står för design och utveckling av hemsidan samt metodmaterialet.

KOLL
PÅ
LAGEN

KOLL PÅ LAGEN